

EKOLOJİK MİTOLOJİ BAĞLAMINDA TUNCELİ EFSANELERİ

Tunceli Legends in the Context of Ecological Mythology

Muhammet Faruk EKİCİ*

Öz

Türk mitolojisi ve folkloru, çevre bilinci oluşturmada önemli bir rol oynamakla beraber doğa ile uyumlu bir yaşamı destekleyen ekolojik bir bakış açısına sahiptir. Bu çerçevede, geleneksel ekolojik bilgiyi taşıyan Tunceli efsaneleri, doğanın korunmasına dair güçlü bir kültürel bilinç oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı, Tunceli efsanelerinde yer alan bu geleneksel ekolojik bilginin modern ekolojik söylemlerle nasıl kesiştiğini ve ekolojik farkındalık oluşturmadaki rolünü analiz etmektir. Araştırmanın kapsamını, Munzur Baba, Düzgün Baba, Ana Fatma ve Bağın Kalesi efsaneleri ile bu efsanelerde öne çıkan su kaynaklarının kutsallığı, dağ ve orman kültürü, hayvan hakları ve tarımsal sürdürülebilirlik gibi ekolojik unsurlar oluşturmaktadır. Araştırmada nitel veri analizi yöntemi benimsenmiş olup efsaneler, ekofolklor çerçevesinde içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda, Tunceli efsanelerinin yalnızca dinî veya kültürel anlatılar olmadığı, aynı zamanda su, dağ ve hayvanlar gibi doğal unsurları kutsayarak bu mekânlar için kültürel bir koruma bilinci oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu anlatıların, bölge halkının çevreyle uyumlu yaşamını teşvik eden ve modern çevre politikalarına zemin oluşturabilecek güçlü bir ekolojik hafıza taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: mitoloji, ekoloji, Tunceli efsaneleri, ekofolklor, doğa hafızası.

ABSTRACT

Turkish mythology and folklore play a significant role in creating environmental awareness and offer an ecological perspective that supports a harmonious life with nature. In this context, Tunceli legends, carrying traditional ecological knowledge, have cultivated a strong cultural consciousness for environmental protection. The aim of this study is to analyze the role of these Tunceli legends in creating ecological awareness and how this traditional ecological knowledge intersects with modern ecological discourses. The scope of the research includes the legends of Munzur Baba, Düzgün Baba, Ana Fatma, and Bağın Kalesi, and the ecological elements they encompass, such as the sanctity of water, mountain and forest culture, animal rights, and agricultural sustainability. In this study, a qualitative analysis method

* Dr. Öğr. Üyesi. Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tunceli/Türkiye. E-Posta: mfarukekici@munzur.edu.tr. ORCID: 0000-0001-6320-2679.

was adopted; the legends were analyzed using content analysis within the framework of ecofolklore. As a result of the study, it was determined that Tunceli legends are not merely religious or cultural narratives but also establish a cultural consciousness for conservation by sanctifying natural elements like water, mountains, and animals. It was concluded that these narratives carry a strong ecological memory that promotes a harmonious life between the local people and their environment and can form a cultural basis for modern environmental policies.

Keywords: mythology, ecology, Tunceli legends, ecofolklore, nature memory.

Giriş

Mitler, insanlık tarihinin en eski anlatı biçimlerinden biri olarak kutsalın ve bilinmeyenin ardındaki arayışları anlatmıştır. Tarih öncesi devirlerde insanoğlunun merak duygusunun bir sonucu olarak ortaya çıkan mitlerde hayata, evrene, canlı ve cansız tüm varlıklara dair her şey konu edilmiştir. Mircea Eliade'ye göre bir yaratılış öyküsü olan mit, bir şeyin nasıl yaratılıp var olduğunu anlatır (2001: 15-16). Oluşup yapılaştığı her yerde gerçeğe uygun görünmese de yaşanmış gerçekleri anlatan (Bayat, 2019: 32) mitlerin incelendiği alan ise mitolojidir. “Mitoloji, insanlığın ruh âleminin sembollerle (Allegoria) ifade edilmiş bir aynasıdır” (Ögel, 1993: 19). Mitoloji alanına giren anlatılarda, genellikle insanın doğayı anlama, ondan korunma ya da onunla uyum içinde yaşama çabası sembolik bir dille anlatılmıştır. Bu çerçevede ekofolklor kavramı önem arz etmektedir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ekofolklor, halk edebiyatının sözlü ürünlerine, doğayla ilgili pratiklere, ritüellere, kısacası folklordaki tüm kültür unsurlarına çevreyi koruma perspektifiyle yaklaşan bir disiplindir. Ekofolklor, insanın diğer tüm varlıklarla ilişkisini çevreci bir tavırla tartışan ve ekolojik sistemin işleyebilmesi adına çözüm üretmeyi hedefleyen disiplinler arası bir terimdir (Çakır, 2019: 111). Bu yaklaşım, “canlılarla çevrelerini ve bu iki varlık arasındaki karşılıklı ilişkileri araştıran bir bilim dalı olan” (Sevgi, 2015: 41) ekolojinin folklorik yansımalarını incelemektedir. Geleneksel ekolojik bilgi (GEB) ve folklor arasındaki ilişki, Türk kültüründe kadim köklere sahiptir. Halk biliminde yer alan çevre korumacı yaklaşımlar, geleneksel yaşam tarzlarının sürdürülebilirlik ilkeleriyle örtüştüğünü göstermektedir. Bu nedenle mitler, kültürel kodların taşıyıcısı olmakla beraber birer ekolojik bilinç kaynağıdır. Mitlerin bir kısmını oluşturan ve “dinî, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatıları” (Alptekin, 2012: 16) olarak tanımlanan efsaneler, bu bakış açısıyla incelenmeye son derece uygundur. Zaten bu çalışmanın da odaklandığı mitoloji ve efsane bağlantısı, “bunların halk

inançlarıyla doğrudan ilgisi” olduğunu göstermektedir (Kaya, 2022: 19). Seçkin Sarpkaya’nın da belirttiği üzere efsanelerde kutsallık, olağanüstülük ve dünyevilik eksenlerinde insanla doğa ilişkisi, çatışması ve uyumu gibi konular ele alınır. Efsanelerin çoğunda insan merkez varlık olarak görünse de asıl merkez olan doğadır (2022: 61). Doğa-insan ilişkisine odaklı bu ekolojik perspektif, “sacred ecology” (kutsal ekoloji) kavramı ile yakından ilişkilidir. Kutsal ekolojiye yönelik çözümlerler, tam da bu makalede yapıldığı gibi, yerel toplulukların doğa ve kutsalla ilişkilerini inançlar ve anlatılar üzerinden inceler. Fikret Berkes, geleneksel bilginin ekolojik yönlerinin sosyal ve manevi yönlerinden ayıramayacağı fikrini ifade etmektedir. Berkes, “Koyote Hikayeleri” (Coyote Stories) gibi hikâye ve efsanelerin nasıl ahlaki kuralları aktardığını ve ekolojik ilişkileri yönlendirdiğini göstererek, “Böylece din, sanat ve ekoloji birdir” sonucuna varmıştır (2008: 6). Anadolu’nun doğasında kök salmış Tunceli efsaneleri de yöre halkının doğaya yüklediği anlamı, kutsallığı ve sorumluluğu içeren önemli anlatılardır. Özellikle Alevi-Bektaşî inanç yapısı içerisinde şekillenen bu anlatılarda; dağların, suların, hayvanların ve bitkilerin ruhsal-teolojik birer varlık olarak algılandığı görülmektedir. Bu durum, Tunceli efsanelerinin, halkın doğayla kurduğu bağı etik ve ekolojik bir çerçevede oluşturduğunu göstermektedir.

Tunceli’de anlatılan belirli efsaneler ekofolklor bağlamında ele alınacak ve bu efsanelerin çevresel sürdürülebilirliğe katkı sunan yönlerini irdelenecektir. Bu yolla, geleneksel halk bilgisinin doğayı koruma pratikleriyle nasıl örtüştüğü ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın kapsamını Munzur Baba, Düzgün Baba, Ana Fatma ve Bağın Kalesi efsaneleri oluşturmaktadır. Çalışma, Tunceli yöresinde anlatılan bu dört efsaneyle sınırlıdır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tunceli efsanelerinin ekolojik yönü, kültürel ve sembolik anlamları nitel yaklaşımla anlaşılmasına uygun olduğundan, veri kaynağı olarak bu efsaneler analiz edilmiş ve analiz sürecinde tümevarımsal bir yaklaşımla içerik analizi tekniği benimsenmiştir. Bu yaklaşımla, efsane metinlerinden hareketle şu ana temalar belirlenmiştir: 1. Su Kaynaklarının Kutsallığı ve Korunması, 2. Dağ ve Orman Ekosistemlerinin Kutsal Kabul Edilmesi, 3. Hayvan Hakları ve Doğayla Uyumlu Yaşam, 4. Tarımsal Sürdürülebilirlik ve Su Yönetimi.

Her efsane, bu temalar çerçevesinde ayrı ayrı analiz edilmiş ve hem ekoloji hem de mitoloji literatürüyle ilişkilendirilmiştir. Tunceli yöresinde anlatılan belli efsaneler ele alınmış olup yörede anlatılan diğer efsaneler ve halk anlatıları çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir. Çünkü çalışmanın konusuna ve amacına en uygun veriler bu efsane metinlerinde mevcuttur.

1. Kuramsal Çerçeve

Tunceli efsaneleri mitolojik, ekolojik ve ekofolklorik açılarından analiz edilerek doğa-insan ilişkisinin kültürel anlatılardaki yansımalarını incelemek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın temelini oluşturan mit, mitoloji, efsane, ekoloji ve ekofolklor gibi anahtar kavramların kuramsal bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Söz konusu kavramların tanımları, işlevleri ve birbirleriyle olan ilişkileri açıklanacaktır.

Mit, insanlığın varoluşundan bu yana evreni, doğayı, insanı ve toplumu anlamlandırma çabasının bir ürünüdür. Genellikle kutsal kabul edilen, olağanüstü olayları ve varlıkları konu alan anlatılardır. Mitler, bir toplumun dünya görüşünü, değerlerini ve inançlarını yansıtmaktadır. Mitoslar, ilkel toplumların, kolektif bir bilinçle evreni, dünyayı ve doğa olaylarını anlamlandırma, kontrol edemedikleri güçleri kişileştirerek bir düzene oturtma ve böylece toplumsal birliği ve kültürel kimliği pekiştirme ihtiyacından kaynaklanan temel anlatılardır. Bunlar ayrıca tabiat güçlerinin kişileştirilmesi, canlı varlıklar veya ölümsüz tanrılar halinde tasarlanması şeklinde ortaya çıkabilir (Necatigil, 1988: 7-13). Nitekim mitolojiyi açıklayan ilk teorilerden olan “Fiziksel Teori”ye göre de “hava, ateş ve su, orijinalinde dinsel tapınma objeleriydi ve tabii güçlerin kişileştirilmiş baş tanrılarıydı” (Kaya, 2022: 18). Bu çalışma da Tunceli efsanelerindeki tam olarak bu unsurların (su, ateş, dağ) izlerini sürmektedir. Hikâye, destan, efsane gibi anlatı türlerinin hepsini kapsayabilen mitler İsmail Taş’ın belirttiği gibi milletlerin düşünce yapısını ve dünya görüşünü de yansıtmaktadır (2000: 58). Bu anlatılar, nesilden nesile aktarılarak kültürel mirasın önemli bir parçası hâline gelmiştir. Mitler aracılığıyla insanlar, doğal olayları, sosyal düzeni ve ahlaki değerleri açıklamaya çalışmışlardır. Bununla birlikte mitler, toplumsal normların ve değerlerin pekiştirilmesi, bireylerin kimliklerini oluşturmalarına yardımcı olması ve bilinmeyene karşı bir açıklama yapması şeklindeki işlevlere de sahiptir. Mitler, aynı zamanda bir toplumun kolektif bilinçaltını yansıtmaktadır. Mitlerde yer alan evrensel arketipler, farklı kültürlerde benzer temalar ve motifler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Milletler için bu denli temel işlevlere sahip olan bu anlatıların tamamı, bir araya geldiğinde o kültürün/milletin mitolojisini meydana getirmektedir.

Mitoloji bir kültür veya dine ait mitlerin bütünüdür ifade etmektedir. Mitoloji, insanlığın evreni ve kendi varlığını anlama çabasında önemli bir rol oynamıştır. Bu yönüyle dinle de ilişkilidir. Hatta mitoloji doğrudan tanrı ile ilişkilidir. Yaşar Çoruhlu’ya göre “küçük büyük her dinin yarattığı bir mitoloji vardır.” (2013: 13). Fuzuli Bayat mitolojiyi, kadim bir medeniyetin tüm kültü-

rel unsurlarını bir araya getiren bir sistem olarak tanımlamıştır. Bu yapı, o toplumun ilkel bilimsel çabalarından siyasi düzenine, dinî inanışlarından sanatsal ve felsefi birikimine kadar her katmanını içinde barındırmaktadır (2019: 12-14). Dolayısıyla bir milletin mitolojisi için o milletin aynası olduğunu söylemek mümkündür. Bu mitolojik sistemin yanı sıra, halk arasında dilden dile aktararak yaşayan ve kökenini genellikle gerçek ya da hayali bir olaydan alan daha özel anlatılar da mevcuttur. Bunlardan biri mitolojinin önemli bir parçası olan efsanedir.

Halk edebiyatının önemli bir türü olan efsane, gerçek ya da hayali şahıs, olay ve yerler hakkında anlatılan kısa hikâyelerdir. Bu hikâyelerde genellikle olağanüstü olaylar ve durumlar konu edilmektedir. Mehmet Naci Önal efsaneleri, “anlatıma dayalı bir tür olarak edebî zevkinin yanı sıra evrenin dönüşüne, dönemlerin düşüncelerine tanıklık eden halk kültürü ürünleri” olarak tanımlamaktadır (2021: 70). Cengiz Gökşen’e göre efsaneler, kökenini belirli bir şahıs, olay veya mekândan alan sözlü halk kültürü ürünleridir. Yüzyıllar boyunca kulaktan kulağa aktararak günümüze ulaşmışlardır (1999: 13). İnandırıcı nitelikteki kısa anlatımlar olan bu efsanelerin belirli bir şekli yoktur (Sakaoğlu, 1980: 6-7). Efsaneler, mitlerden farklı olarak daha çok belirli bir yer, kişi veya olayla ilişkilidir ve genellikle daha yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Ancak mitlerle ortak motiflere de sahip olabilmektedirler. Milletlerin kültürel belleğinde önemli bir yere sahip olan efsaneler dinî, sosyal, ahlaki ve eğitsel işlevlere sahiptir.

Pertev Naili Boratav, efsaneyi en belirgin niteliğiyle “inanılan bir olayın anlatısı” olarak tanımlamaktadır (1984: 8). Şükrü Elçin’e göre efsane; insanlığın ilk dönemlerinden beri, belirli bir çevre veya topluluk içinde doğup gelişen ve zamanla inançların, geleneklerin ve törenlerin oluşmasında az ya da çok rol oynayan bir tür anlatıdır (2004: 314). Efsaneler, toplumun değerlerini, korkularını, umutlarını ve doğa ile olan ilişkilerini yansıtan önemli kültürel aynalardır. Halk anlatıları, zamanla ait oldukları toplum tarafından kendilerine yüklenen anlamlarla yeni işlevler kazanır. Benzer bir durumun kentsel alanlar için de geçerli olduğunu belirten Dinç ve Yolcu, Çanakkale örneğinde fiziksel mekânların toplumsal hafızanın bir parçası olarak nasıl işlev gördüğünü ve bir kimlik oluşturma aracı hâline geldiğini ortaya koymuştur (2024: 1046). Bu efsanelerin halkın doğa ile ilişkisini yansıtmayı, onları ekoloji ile de ilişkili kılmıştır.

“Oecologia” ifadesinin bilinen ilk kullanımı, doğa felsefecisi Henry David Thoreau’nun 1 Ocak 1858 tarihinde kuzeni George Thatcher ile olan yazışmasına dayanmaktadır (Kormondy, 1969: vii). Yunanca “oikos” ve “lo-

gos” kelimelerinden oluşan “Oecologia” terimi, ilk kez Ernst Haeckel tarafından 1866 tarihli *Genel Morfoloji* isimli eserinde tanımlanmıştır (Dodson, 1998: 2). Ekoloji, “Oecologia”nın İngilizceye çevrilmiş hâlidir (Knight, 1965: 8). Ekoloji, özünde doğanın ekonomisini konu alan bir bilim dalıdır. Hayvanların organik ve inorganik çevreleriyle olan tüm etkileşimleri bu bilim dalında araştırılmaktadır. Bu etkileşimlerin olumlu ya da olumsuz, dolaylı ya da doğrudan olması fark etmeksizin hepsi ekolojinin inceleme alanına girmektedir. Ekoloji, Darwin’in “yaşam mücadelesi” olarak adlandırdığı koşulların tamamını incelemektedir (Çepel, 1983: 9). Özetle ekoloji, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır. İnsan ve doğa arasındaki etkileşim, ekolojinin temel konularından biridir. Yolcu ve Aça’nın ifadesine göre geleneksel ekolojik bilgi (GEB) ise uzun yıllar boyunca insanların çevreleriyle etkileşimleri sonucunda edindikleri bilgi ve inançlar bütünüdür (2019: 861). Bu noktada, geleneksel ekolojik bilginin (GEB) kuramsal altyapısını Fikret Berkes’in “Bilgi-Uygulama-Inanç” çerçevesi üzerinden detaylandırmak gerekir. Berkes, bu modeli dört katmanlı iç içe geçmiş bir yapı olarak ifade etmektedir. Bu modelin temelinde yerel arazi ve hayvan bilgisi yer alırken, tüm bu katmanları kapsayan en dış seviye dünya görüşüdür. Berkes’e göre bu dördüncü katman çevresel algıyı şekillendirmekte ve din, etik ve daha genel olarak inanç sistemlerini içermektedir. Dolayısıyla Berkes’e göre inanç, ekolojik bilginin ayrılmaz bir bileşenidir (2008: 17-18). Geleneksel ekolojik bilgi, adaptif süreçlerle gelişen ve nesiller arasında kültür kanalıyla aktarılan, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri hakkında kümülatif bilgi, uygulama ve inançların tamamıdır (Yolcu, Aça ve Dinç, 2023: 7).

Bu bilgi, doğayla uyumlu yaşam biçimlerini ve sürdürülebilir uygulamaları içerir. Geleneksel ekolojik bilgi, özellikle yerel toplulukların doğayla olan bağlarını ve doğayı koruma pratiklerini anlamak için büyük önem arz etmektedir. Ekofolklor ise, folklorun çevre korumacı bir yaklaşımla incelenmesidir. İnsan ve doğa ilişkilerini, halk anlatıları, inançları, ritüelleri ve gelenekleri üzerinden analiz edilebilmektedir. Edebî metinlerdeki insan ve doğa ilişkilerini incelemek amacıyla ekoeleştiri, biyoetik veya ekofolklor gibi yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Edebiyat çalışmaları ile çevre sorunları arasında köprü kuran ekoeleştiri, edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Serpil Oppermann Tunç’a göre bu yaklaşım, doğanın edebî metinlerde sessiz bir dekordan ibaret olmadığını, aksine kendi söylemi olan aktif bir özne olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır (1999: 29-33). Greg Garrard’a göre ekoeleştiri, çevreye ilişkin

fikir ve temsilleri ortaya çıktıkları her yerde takip eder ve metinleri ve fikirleri çevre krizlerine verdikleri cevapların tutarlılıkları ve faydalarına göre değerlendirmeye çalışır (2020: 174). Emine Varışoğlu Sarpkaya, Akbuzat Destanı'ndaki mitik unsurları ekofolklor bakış açısıyla inceleyerek, bu yaklaşımın edebi metinlerdeki doğa-insan ilişkisini anlamada ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (2025). Ekofolklor, geleneksel ekolojik bilginin halk kültürü ürünlerine nasıl yansıdığını ve doğa bilincinin nasıl oluştuğunu göstermektedir. Özellikle hayvan folkloru ve bitki folkloru gibi alanlar, ekofolklor çalışmalarının önemli bir parçasıdır. İşte bu çalışma, Tunceli efsanelerini tam da bu ekofolklorik bakış açısıyla ele almayı ve mitolojik anlatılarda gizlenen geleneksel ekolojik bilgiyi (GEB) ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

2. Ekolojik Mitoloji Bağlamında Tunceli Efsaneleri¹

Tunceli efsaneleri, doğa-insan ilişkisini kutsal bir bağ üzerinden ele alarak halkın çevreyle kurduğu etik ve ekolojik bilinci yansıtmaktadır. Munzur Baba, Düzgün Baba, Ana Fatma ve Bağın Kalesi gibi ana efsanelerin yanı sıra yörede anlatılan diğer birçok efsanede öne çıkan temalar, doğayla uyumlu yaşam anlayışının halk anlatılarındaki mitolojik karşılıklarını göstermektedir. Bu bağlamda çalışmada dört ana tema belirlenmiştir: 1. Su Kaynaklarının Kutsallığı ve Korunması, 2. Dağ ve Orman Ekosistemlerinin Kutsal Kabul Edilmesi, 3. Hayvan Hakları ve Doğayla Uyumlu Yaşam, 4. Tarımsal Sürdürülebilirlik ve Su Yönetimi. Aşağıda her tema, ilgili efsanelerden örneklerle ve ekofolklor çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2.1. Su Kaynaklarının Kutsallığı ve Korunması

Yeryüzünün ve barındırdığı biyosferin varoluşundaki esas unsur olan su, aynı zamanda bu canlılığın idamesi için vazgeçilmez bir kaynaktır. Canlı yaşamının menşei olarak kabul edilmesi, suya evrensel bir kutsallık atfedilmesine yol açmıştır. Bu durum bütün dünya mitolojilerinde gözlemlenmektedir. Bu bakış açısıyla bakıldığında su, mitolojinin temelini oluşturan bir arketip ve birincil sembol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk devlet anlayışı ve vatan mefhumu, doğrudan “Yer-su” inancıyla şekillenmiştir. Göktürkler, yeryüzü ve suları ifade eden bu kavrama büyük önem atfetmiş, onu hem kutsal bir varlık hem de bir şahsiyet olarak görmüşlerdir. İnanişâ göre, Tanrı, Türk yurdunun ve sularının sahipten kalması için kağanları milletin başına getirmiştir. Bu yüksek görevi yerine geti-

¹ Bu çalışmadaki efsaneler, Fırat Kalkınma Ajansı'nın 2023 tarihli “Fırat'ın Efsaneleri” adlı çalışmasındaki metinler çerçevesinde analiz edilmiştir. Efsanelerle ilgili alıntılar bu kaynaktan yapılmış olup tekrar tekrar atıf verilmeyecektir.

remeyen veya isyan eden idareciler, bizzat korumakla yükümlü oldukları Yer ve Sular tarafından cezalandırılırdı. Bu durum, suyun, Türk geleneklerinin kökeninde yer alan ve her şeye dayanak olan temel unsur olduğunu; yalnızca dinî değil, aynı zamanda siyasi ve idari inançlarda da kilit bir rol oynadığını göstermektedir (Ögel, 1995: 315). Tüm bu yönleriyle suyu bir motif olarak Tunceli efsanelerinde de görmek mümkündür.

Munzur Baba efsanesi su kaynaklarının korunup kutsanmasına dair en güçlü örnektir. Aziz Altı'ya göre tarihsel veriler ışığında Munzur Baba'nın varlığı 16. yüzyıldan itibaren temellendirilebilmektedir (2018: 78). Bu durum, Türk kültüründeki genel bakış açısıyla da örtüşmektedir. Eda Nur Yılmaz'ın da ifade ettiği gibi, "Türklerin geleneksel dünya görüşlerinde su kutsal bir güç olarak algılanmıştır" (2025: 32). Munzur'un elindeki süt çanağından dökülen damlaların beyaz sulara/süte dönüşmesi ve Munzur gözelerinin oluşması, suyun doğa ve maneviyatın kesişim noktasındaki değerini ifade etmektedir. Havva Balıkcı'nın belirttiği üzere süt, mitolojiye ve yaratılış konulu efsanelere göre insanın yaratılışının ve Tanrısal bir gücün kaynağıdır. Türk kültürüne göre sadece bir besin kaynağı olmayan süt sembolik olarak birçok anlama sahiptir. İnsan ruhu cennetteki süt göllerindeki bir damladan oluşmuştur. Süt gölleri kutsal kabul edilmiş ve şifa kaynağı olarak görülmüştür. Sütle ilgili inanışlar ülkemizdeki süt pınarları ve süt taşlarıyla varlığını korumuştur (2019: 213-218). Dolayısıyla sütün mitolojide yaratılışı, bereketi ve doğallığı sembolize ettiği söylenebilir. Suyun süte dönüşmesi veya sütle ilişkilendirilmesi motifi, Tunceli folklorunda yaygın bir ekolojik semboldür. Benzer bir kutsama Gelin Pınarı efsanesinde de görülmektedir. Kayınvalidesinden çekinerek pınardan doldurduğu su bakracının, ilahi bir müdahale ile süte dönüştüğü ve o günden sonra pınarın sularının sağım mevsiminde süt renginde aktığı anlatılmaktadır. Aynı şekilde, Çoban Baba efsanesinde de kaybolan bir koyunun gözden kaybolduğu yerden bir su pınarı fışkırır ve bu pınarın cuma akşamları süt olarak aktığına inanılır. Bu efsanelerde su, süt ile eşdeğer tutularak besleyici, hayat bahşeden ve anne vasıflarıyla kut-sanmaktadır. Dolayısıyla kaynağın korunması gerektiği mesajı verilmektedir. Tunceli efsanelerinde sadece suyun kaynağı değil, gölün kendisi de kutsaldır. Buyer Baba efsanesinde, suları yaz-kış değişmeyen bir buzul gölü olan Buyer Gölü, evlilik kehanetleri için elma bırakılan ve içinden ilahi bir kır atın çıktığı bir mekân olarak doğanın durağan ve gizemli gücünü sembolize etmektedir. Muharrem Kaya'nın da belirttiği gibi, Türk mitolojisinde göl, ırmak, çay, göze, kaynak birer kült oluşturmuştur (Kaya, 2022: 64).

Ana Fatma efsanesi de suya kutsallık atfedildiğini göstermektedir. Alevi inancında önemli bir yeri olan Ana Fatma, Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin eşi ve Hz. Hasan ile Hüseyin'in annesi olan Hz. Fatıma'nın halk kültüründeki mitolojik yansımasıdır. Tunceli'de, Munzur Nehri kıyısında yer alan türbesi her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Hz. Fatma, adına Tunceli'de Munzur Nehri'nin kıyısında bir ziyaretgâh bulunmaktadır. Özellikle Aleviliğin yaşadığı yörelerde bulunan Ana Fatma inancı, birçok sembolik anlam bulundurmaktadır. “Yapmanın, yaratmanın, kuvvetin ve kudretin sembolü olan” (Hayat ve Dağ, 2022: 150). Ana Fatma aynı zamanda bereketle, doğurganlıkla ve koruyuculukla özdeş bir mitolojik figürdür. Ekolojik çerçevede ise onun doğanın dişil gücünü temsil ettiği söylenebilir. Munzur Nehri kıyısında yer alan Ana Fatma türbesi; şifalı sularla, bereketle ve kadın enerjisiyle özdeşleşmiştir. Kadınların türbede dua ederken suyla temas etmeleri, suyun hem temizleyici hem de ruhsal bir aracı olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Aleviliğe mensup olanlar doğayı ve doğaya ait her şeyi kutsamıştır (Gül ve Karaca, 2016: 40). Hatta özellikle insan, Allah'ın yeryüzündeki tecellisi olarak görülmüştür. Bu efsanede de Ana Fatma, ışık ve koku yoluyla doğada tecelli etmiştir. Buradaki ışık ve koku motifleri önemli sembollerdir. “Işık, İslamiyet öncesindeki hükümdarların ve İslamiyet sonrasındaki din büyüklerinin Tanrısal bağını sembolize etmektedir (Önal, 2007: 155). Işık ayrıca Tanrı katında yaratılan insanların yeryüzüne indirilmesinde kutsal bir vasıta işlevi görmüştür (Bekki, 2011: 58). Dolayısıyla ışık Ana Fatma efsanesinde umudun ve yaşam enerjisinin sembolü olmuştur. Koku ise doğanın fiziksel ve ruhsal bir tezahürü olarak efsanede yer almıştır. Kudret kokusu olarak ifade edilen unsur; çiçeklerin, bitkilerin ve toprağın kokusudur. Bu da doğanın, ekolojik bilincin efsaneye ne derece yansıdığını göstermektedir.

Munzur Vadisi'ndeki Ana Fatma Ziyareti, ekolojik bilincin somutlaştığı bir mekândır. Dolayısıyla Ana Fatma Ziyareti, ekosisteme duyulan saygıyı ve doğa etiği ile şekillenen bir ibadet biçimini yansıtmaktadır. Bu ziyaretgâhta mum ve çıra yakma ritüeli gerçekleştirilmektedir. Bu da doğanın korunması gerektiğinin, doğadaki ışığa iştirak etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Efsanede bahsi geçen “Ana Fatma Nuru” ifadesi, doğadaki ışık kaynaklarının (dolunay gibi) onun varlığıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Ana Fatma efsanesi, ekofeminizmle de örtüşmektedir. Kadınların ve çevrenin özgürleşmesini savunan ekofeminizm, erkek egemen gücün ötesinde toplumsal cinsiyete dayanmayan eşitlikçi bir anlayış ve kadınların liderliğinde gerçekleşen ekolojik bir devrim önermektedir. Ekofeminizme

göre kadınların bu dönüşümdeki rolü, erkek gücü ile kadın gücünün yerini değiştirmek değildir. Toplumsal düzeni yeniden şekillendirerek doğa ile uyumlu, adil ve sürdürülebilir bir toplum düzeni yaratmaktır (Çetin, 2005: 63). Tunceli’de anlatılan Ana Fatma efsanesi de kadının doğayla özdeşleştirilmesini, onun yaratıcılığını ve sürdürücü rolünü konu edinmiştir. Doğayla uyum içinde yaşama bilgisini içeren bu efsaneye göre kadınların sabah dua ederek güne başlaması, doğal ışıqla ilişki kurmaları, ziyaretgahın özellikle kadınlar tarafından korunması da efsanenin ekofeminizmle ilişkilendirilmesini sağlamaktadır. Bu durum, arkaik metinlerdeki toplumsal yapıların her zaman yıkıcı bir egemenlik üzerine kurulmadığını gösterir niteliktedir. Nitekim Ayşe Uğureli, Dede Korkut Kitabı’nı incelerken, toplumun her ferdinin Türk töresi merkeze alındığında cinsiyet rollerini yaşamakta özgür olduğunu ve erkeklerin bunu hegemonik bir tavırla değil, idealize edilmiş bir biçimde sergilediğini belirtmektedir (2020: 238). Sonuç itibarıyla Ana Fatma efsanesi, ritüellerle ve sözlü kültür yoluyla var olmuş bir doğa okulu gibidir. Öyle ki Ana Fatma Türbesi’nin Munzur Suyu kıyısında bulunması, bu suyun da kutsanmasını ve bu sayede korunmasını sağlamıştır. Günümüzde türbe çevresinin temiz tutulması, suyun özenle içilmesi ve çöplerin bırakılmaması gibi pratikler, bu efsanenin doğa koruyucu etkisini sürdürdüğünü göstermektedir.

Bağın Kalesi efsanesinde ise kalenin Peri Suyu kıyısında bulunması, suyun tarihsel ve mistik anlamda bir merkez işlevi gördüğünü göstermektedir. Efsanenin en ilgi çekici yönlerinden birisi Hacı Kureyş’in sakalının buz tutmasıdır. Bu durum, fiziki kurallara aykırıdır. Ancak halk anlatılarında yer alan zıtlıkların bütünlüğü anlayışını yansıtmaktadır. Esmâ Şimşek, tabiatla bütünü oluşturan hemen her şeyin temelinde zıt kutupların birbirini çekmesi gibi zıtlıkların bulunduğunu ifade etmektedir. Zıtlıklar aslında bütüne giden bir yoldur (2022: 22). Efsanede ateşle su bir araya gelerek ruhsal dengeyi ve doğadaki kutupların uyumunu sembolize etmiştir. Efsanedeki mistik mekân Bağın Kalesi Peri Suyu’nun hemen kıyısında bulunmaktadır. Efsane metninin bu su kaynağına yakın bir noktada şekillenmiş olması; suyun tarihsel, kültürel ve ekonomik işlevlerini göz ardı etmenin imkânsız olduğunu göstermektedir. Bir yaşam kaynağı olan su için bu efsaneye aktarılan sözlü kültürün temel yapı taşı olarak rol oynadığı söylenebilir. Hacı Kureyş’in kalede geçen hikâyesi, mekânın suya yakınlığı sayesinde tarımsal sürdürülebilirliği destekleyen bir ekolojik hafıza alanı olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla Bağın Kalesi efsanesinden suyun kültürel bir değer olarak da korunmasının gerektiği anlaşılmalıdır. Dört elementten biri olan ve mitolojik çerçevede

birçok işlevi bulunan su, Tunceli efsanelerinde etik bir varlık olarak temsil edilmiştir. Suya saygı, modern çevre etiğinde vurgulanan ekosistem bütünlüğüyle örtüşmektedir. Halk anlatıları, suyun tüketilecek bir nesne olmaktan ziyade korunacak bir kutsal unsur olduğu anlayışını kuşaktan kuşağa taşımaktadır.

2.2. Dağ ve Orman Ekosistemlerinin Kutsal Kabul Edilmesi

Dağlar, birçok kültürde gökle yer arasında bağ kuran, ilahi iletişimin mekânı olarak görülmektedir. Türk mitolojisinde dağlar, yeryüzünün göğe en yakın noktaları olarak kabul edilmiş ve bu fiziki yükseklikleri nedeniyle kutsal bir statü kazanmıştır. Onların bu heybeti, Tanrı'ya en yakın mekânlar olarak algılanmalarına yol açmıştır. Bu algı, yalnızca Gök Tanrı inancı veya Şamanizm ile sınırlı kalmamış, İslamiyet döneminde de geçerliliğini koruyan yaygın bir inanış olmuştur. Dolayısıyla dağlar, Türk milleti için sadece dinî bir sığınak değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın da merkezinde yer alan önemli bir unsur olmuştur.

Mustafa Aça, dağın Türk mitolojisindeki yerini Güney Sibirya destanları üzerinden şöyle açıklamaktadır: “Türk mitolojisinin kült unsurları içinde öncelikli bir yere sahip olan dağ, Güney Sibirya’da yurdu veya boyu temsil eden... kutsal bir semboldür” (2022: 278). Büyük dağlar, sadece Türklerin değil, diğer kültürlerin de kalplerinde ve dinî inançlarında önemli bir yer tutmuştur. Zirveleri göğü delercesine yükselen, başları bulutlar içinde kaybolan bu dağlar, adeta Tanrı ile bir bağ kuruyor, onunla konuşuyor gibi algılanmıştır. Bu algı sebebiyledir ki Türkler bu dağları “göğün direği” veya “yeri bastıran dağlar” olarak adlandırmış ve onları Tanrı'ya giden en yakın yol olarak kabul etmiştir (Ögel, 1995: 459). Dünyanın merkezinin ve ekseninin dağlar olması, dağın merkezî güce sahip olduğu inancını beraberinde getirmiştir (Kaya, 2022: 58). Tunceli’de anlatılan Düzgün Baba efsanesi, bu anlayışın bir yansımasıdır. Düzgün Baba’nın (Şah Haydar) mucizesinden sonra inzivaya çekildiği dağ, halk tarafından Tanrı'ya yakın bir mekân olarak kutlanmıştır. Bu kutsallık sayesinde dağın çevresinde ağaç kesilmemesi ve hayvanlara zarar verilmemesi gibi halk arasında oluşan yasaklarla somut bir koruma alanı yaratılmıştır. Mustafa Aça, folklorun bu işlevini “çevrenin korunmasında ve kutsallaştırılmasında türbe, mezar, ziyaret yeri vb.nin rolü” (2024: 549) olarak tanımlamaktadır. Halkın dağa gösterdiği saygı, doğayı tahrip etmek yerine ona sığınma ve onu koruma yönünde bir bilinç oluşturmuştur. Efsane, bahsedilen dağın halk tarafından doğa ile ruhsal bir ilişki içinde algılandığını göstermektedir. Dolayısıyla korunması gereken bir alan olan doğa aynı zamanda ilahi bir tecelli alanıdır. Buraya atfedilen kut-

salık dağın zarara uğramaması, korunması ve saygı görmesi gerektiği düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır. Bu dağın bir ziyaret mekânı olması, buradaki adak ve kurban gelenekleri söz konusu düşüncenin hayata geçmiş hâlidir. Sonuç itibarıyla bu dağla ilgili tüm gelenekler, inanç pratikleri vb. kolektif bilinçte bir ekolojik hassasiyetin oluştuğunu göstermektedir.

Dağların kutsallığı, Tunceli efsanelerinde bazen de onlara insani özellikler atfedilerek pekiştirilmiştir. Örneğin Süpürgeç Baba efsanesinin bir varyantında, Süpürgeç Dağı ile Karadağ, bir kıza âşık olan ve birbirine top atan iki delikanlı olarak kişileştirilmiştir. Arap Kızı Dağı efsanesinde ise, dağın kendisi akşam saatlerinde sırtüstü yatmış bir kadın silüetini andırmaktadır. Bu şeklini, orada taş kesilen Yasemin'den aldığına inanılmaktadır. Tunceli efsanelerinde dağ bazen de ismini mitolojik bir varlıktan almaktadır. Yılan Dağı efsanesinde olduğu gibi, dağa adını veren dev yılanın da orada dua sonucu taş kesildiği anlatılmaktadır. Sağman Kalesi efsanesinde ise bir kayadan “Sağmal!” diye ses duyulması ve kayanın yarılp altın akıtması, kayaların ve dağların canlı, irade sahibi varlıklar olarak görüldüğünü yansıtmaktadır.

Tunceli efsanelerinde orman ekosistemi ve ağacın kendisi de atfedilen kutsallıktan payını almıştır. Ağaç, ekosistemin temel bir dayanağıdır. Oksijen üretilip atmosferi temizlemesi, meyveleriyle besin sağlaması ve gövdesiyle birçok canlıya barınak olması; onu doğadaki yaşam için vazgeçilmez kılmaktadır. Hem mitolojide hem de kültürde de önemli bir yere sahiptir. Ali Berat Alptekin'e göre insan hayatının doğum-ölüm döngüsünün her safhasında ağacın rol oynadığı görülmektedir. Türkçede “şecer”, “dıraht” ve “ağaç” gibi terimlerle ifade edilen bu kavram, günlük yaşam pratiğinin temel bir bileşenidir. Yaşamın başlangıcındaki beşiğin ve son yolculuktaki tabutun hammaddesinin ağaç olması, bunu somutlaştırmaktadır (2007: 33). Pervin Ergun, ağacın birinci ve en önemli işlevini “göğün direği” ve “dünya ağacı” olması şeklinde ifade etmektedir. Yeraltından gökyüzüne, yani üç âlemi birbirine bağlayan bu ağaca “Bay Terek” veya “Bay Kavak” denir. Bu ağaç hem Tanrı'nın bir sembolü hem de bağımsızlık ve bayrağın bir simgesi olarak görülmektedir (2004: 216-217). Ağaca atfedilen önem ve kutsallık, Tunceli efsanelerinde de görülmektedir. Aksakallı İhtiyar (Kalo Sipi) efsanesinde, Hızır tarafından bir eve orta direk olarak yerleştirilen ahşap direk, tüm ev yansa bile hiçbir şey olmadığı söylenmektedir. Bu kutsal ahşap, bir ziyaretgâha dönüşmüştür. Bu, orman ürününün bile kutsallık barındırabileceğini göstermektedir. Bu durum, Kaya'nın ağaca ve ağacın ruhuna yapılan saygısızlığın cezalandırılacağı yönündeki ifadesiyle ve ağaç kül-

tünün yaptırım gücü ile örtüşmektedir (2022: 102). Munzur Baba efsanesinde de Munzur'un dağlarda kaybolması, onun doğayla bütünleşmesini ve insanın doğanın bir parçası hâline gelmesini simgelemektedir. Bu kutsal mekânların çevresinde ağaç kesilmemesi, hayvanlara zarar verilmemesi gibi halk arasında oluşan yasaklar, yörede orman ekosistemlerinin korunmasını sağlamıştır. Dağ ve orman kültürü, insanın doğaya hükmetmek yerine onunla uyum içinde yaşaması gerektiğini savunan eko-merkezci düşünceyle örtüşmektedir. Bu efsanelerdeki kutsal dağlar, doğanın bir ibadet mekânına dönüşmesini sağlayarak çevreci bir etik oluşturmuştur. Halk bilincinde dağ, doğanın Tanrısal bir yüzü olarak görülmüş ve böylece koruma davranışı kutsallaştırılmıştır.

2.3. Hayvan Hakları ve Doğayla Uyumlu Yaşam

Tunceli efsanelerinde hayvanlar, doğanın ve ekosistemin bir parçası olmakla beraber bilinçli ve ruhsal varlıklar olarak rol oynamıştır. Bu durum, insanın doğadaki diğer canlılarla eşit bir varlık olduğu anlayışını yansıtmaktadır. Başak Ağın Dönmez'e göre (2012: 277) bu yaklaşım, hayvanların bilinç ya da mantık sahibi olmadığını öne süren Kartezyen görüşün ve bitkilerin hayvanlara nafaka sağlamak, hayvanların ise bu nafakayı insana vermek şeklinde sıralanan Aristotelesçi hiyerarşik düzenin tam karşısındadır.

Düzgün Baba efsanesinde insanoğlunun doğaya duyduğu saygıyı gösteren örnekler mevcuttur. Keçinin hapsi, Şah Haydar'ın hayvanını bir insan gibi anlamlandırması ve onunla sözlü iletişim kurması bu örneklerdendir. Bu durum, hayvan haklarına duyulan saygının yanında animistik inançların veya insanın doğayla olan ontolojik bağının Alevi-Bektaşî inancındaki yansımaları olarak daha derinlemesine tartışılabilir. Bu yaklaşım, Garrard'ın "ilkel insanbiçimcilik" ile "eleştirel insanbiçimcilik" arasında yaptığı ayırmayla açıklanabilir. Efsanedeki motif, hayvanı aptal kılmak yerine, etologların yaptığı gibi onu bilinçli, empatiyle anlamaya çalışan ve insanlarla sosyal memeliler arasındaki davranışsal homolojiye dayanan eleştirel bir insanbiçimcilik örneğidir (2020: 201-205). Bununla birlikte özellikle Türk mitolojisinde hayvanların ruhani varlıklar olarak kabul edilmesi ve onlarla iletişim kurulabileceğine dair inançlar yaygındır. Murat Uraz'a göre Altaylılar keçinin tufan habercisi olduğuna inanmışlardır (1994: 151). Bu çerçevede, Düzgün Baba efsanesindeki keçinin hapsi, hayvanın kutsal bir mesaj taşıyıcısı olarak algılandığını göstermektedir. Bu, doğanın her bir parçasının ruhsal bir derinliğe sahip olduğu animistik dünya görüşünü yansıtır.

Düzgün Baba efsanesinde keçinin hapşırması ve Şah Haydar'ın bu işareti "Babam Derviş Mahmud'u mu gördün?" diyerek anlamlandırması, hayvanla iletişim kurma yetisini sembolize etmektedir. Bu anlamlandırma, Munzur Baba efsanesinin ikinci varyantında daha da belirgin hâle gelmiştir. Munzur'un, sürüsünü "üç büyük günah üzerine" yemin ettirdiği kurtlara emanet etmesi, kurdun bile bir ahlaki koda ve yemine tabi olduğunu gösteren, insan-merkezci olmayan bir doğa anlayışıdır. Düzgün Baba'nın değneğiyle kuru ağaçları yeşertip keçilerini beslemesi ise doğayla uyumlu şekilde yaşamayı sembolize etmektedir. Kurumuş ağaçların yeşertilmesi, modern çevrecilikte doğanın korunup sürdürülebilirliğinin sağlanması anlayışını yansıtmaktadır. Düzgün Baba efsanesi, bir ereni anlatmakla beraber insanın doğayla kurduğu kutsal, duyarlı ve sürdürülebilir ilişkinin folklorik bir unsurudur. Bu efsane, doğanın korunması ve saygı duyulması gerektiği mesajını vermektedir. Çünkü insan doğaya hükmeden bir varlık değil onunla var olan bir varlıktır. Ekolojik duyarlılık ise bu anlayıştan hareketle sadece bilimsel olarak bakılması gereken bir alan değil kültürel ve inançsal bir mevzudur.

Hayvanlar, Tunceli efsanelerinde ayrıca ilahi gücün bir parçasıdır. Şıh Delil efsanesinde, keşişin oğluna keramet göstermek için kesilip yenilen bir koçun, kemiklerinin postuna doldurularak bir asa dokunuşuyla yeniden can verilmesi, yaşam döngüsüne ve hayvanın ruhuna duyulan saygıyı göstermektedir. Mansur Baba efsanesinde Kureyş Baba'nın bir ayıya binen ve yılanıyla onu kamçılayan bir figür olarak tasvir edilmesi, doğaüstü bir gücün vahşi hayvanlar üzerindeki hâkimiyetini ve onlarla kurulan sıra dışı bağı sembolize etmektedir. Ertuğrul Danık'a göre, kökenleri Budizm ve Şamanizm ile ilişkilendirilebilecek olan bu motif, 13. yüzyıl başları ve öncesinde Anadolu'da bilinmekteydi. Motif o dönemde çok popüler olmasa da özellikle sikke örneklerinde görüldüğü gibi, bir egemenlik sembolü ve güç gösterisi amacıyla kullanılmıştır (2006: 61-65). Bununla birlikte Elti Hatun efsanesinde, yılan korkusuyla havaya asılan tabuta ertesi gün büyük bir yılanın sarılması ise, insanın doğadan veya kaderinden kaçamayacağını, yılanın bu ilahi iradenin bir aracı olduğunu göstermektedir.

Doğayla uyumlu yaşam çerçevesinde Ana Fatma efsanesindeki ay motifi de önem arz etmektedir. Tunceli'de Ana Fatma'nın ay ile özdeşleştirildiği hatta aya bu yüzden kadınların dua ettiği görülmektedir. Onun ayla özdeşleştirilmesi, biyolojik döngülerin ve doğanın ritminin ekolojik bilinçteki göstergesidir. Burası, efsaneyi ekoloji ile ilişkilendiren kısımlardan birisidir. Bu konuda efsanedeki somut örneklerden biri de dolunay çıktığı zaman kadınların ışığın değiştiği yeri öpmesidir. Bu, doğanın en önemli iki parçası olan

toprağa ve gökyüzüne duyulan saygının bir göstergesidir. Aynı zamanda mitolojide yer alan anlayışların bir yansımasıdır. Özellikle Türk mitolojisinde gök, Tanrı olarak kabul edilmiş; toprak ise evrendeki düzeni sağlayan dört unsurdan biri olarak görülmüştür.

En doğrudan ekolojik eylem ise Süpürgeç Baba efsanesinde görülmektedir. Baba'nın sabahtan akşama kadar sokaklardaki ekmek kırıntılarını toplayıp Süpürgeç Dağı'nda yaşayan hayvanlara vererek onları beslemesi, doğayla gıda paylaşımına dayalı etik bir sorumluluğu açıkça yansıtmaktadır. Munzur Baba efsanesinde çobanlık yapan Munzur'un hayvanlara karşı şefkatli tutumu, insan-hayvan ilişkisinde kurulmuş bir etik dengenin göstergesidir. Çoban karakteri, doğanın düzenini koruyan ve ona zarar vermeyen insan tipini sembolize etmektedir.

Sonuç itibarıyla Tunceli efsaneleri, modern ekolojik düşüncenin merkezindeki biyo-merkezci yaklaşımla örtüşmektedir. Burada "derin ekoloji" kavramına da değinmek gerekmektedir. Serpil Oppermann'ın belirttiği üzere "Derin ekoloji doğanın insan tarafından ötekileştirilmesini, insanın kendisini doğadan ayrı ve üstün bir konumda değerlendirmesini ve doğanın hammadde kaynağı olarak bilinçsizce sömürülmesini eleştirir." (2012: 20-21). Ağın Dönmez'e göre Tunceli efsaneleri, insanı diğer varlıklardan üstün görme yoluyla türler arası ayrımcılık yapmak olarak tanımlanan türçülük (speciesism) anlayışını reddeden bir etik sunmaktadır (2012: 293). Doğadaki tüm canlıların kendi içsel değeri olduğu fikri, halk anlatılarında çok erken dönemlerde vücut bulmuştur. Efsanelerdeki hayvan-insan ilişkisi, çevre etiği açısından doğayla uyumun kültürel bir temeli olduğunu gösterir.

2.4. Tarımsal Sürdürülebilirlik ve Su Yönetimi

Doğa ile üretim arasındaki denge, geleneksel ekolojik bilginin temel ilkelerinden biridir. Tunceli efsanelerinde tarım, üretkenlik ve bereket kavramları, doğayla uyumlu bir yaşam biçiminin göstergesi olarak yer almaktadır. "Geleneksel toplumların; tarım, ormancılık, avcılık ve hayvancılık faaliyetlerinde görülen çevre etiği geniş anlamda din, folklor ve arkaik inançlarla şekillenmiştir." (Aça, 2024: 548). Tunceli efsanelerinin de çevre etiğine katkısı olduğu söylenebilir. Düzgün Baba efsanesinde Şah Haydar'ın kuru meşe dallarını asasının ucuyla yeşertip keçilerini beslemesi, doğanın yenilenebilir gücüne duyulan saygıyı göstermektedir. Doğanın bereketine ve tarımsal mucizelere dair daha da net örnekler Şih Delil efsanesinde bulunmaktadır. Şih Delil'in, kış ortasında karı küreyerek altından yeşeren buğdaydan bir tutam alıp atları beslemesi (bir başka rivayette bu taze yoncadır),

doğanın döngülerine hâkim olmanın ve ondan rızkı istemeyi bilmenin bir sembolüdür. Aynı efsanede, darı tarlasına giren ayıyı vurması da hem bir keramet hem de tarımsal alanın yabancı doğaya (ayı) karşı korunması eylemidir. Bereket teması, Sultan Üryan Hıdır efsanesinde daha da belirgindir. Sultan Hıdır'ın, koca bir orduyu küçük bir kapta güveç ve genişçe bir tepsi içine bir salkım üzüm ile doyurması, toprağın ve emeğin sonsuz bereketini (sürdürülebilirliğini) anlatan mitolojik bir motiftir. Bu durum, az olanla yetinmeyi ve paylaşımı kutsayarak ekolojik bir tüketim bilincini de desteklemektedir.

Bağın Kalesi efsanesinde Hacı Kureyş'in ateşle olan sınavı, toprağın arındırıcı ve yenileyici gücünü sembolize etmektedir. Kalede suya yakın bir alanda gerçekleşen bu olay, doğayla uyumlu bir üretim düzeninin motifidir. Su kaynaklarına yakın yerleşim (Bağın, Rabat, Pertek), tarımsal sürdürülebilirlik için vazgeçilmez olup bu bilinç halkın kültürel hafızasında yer etmiştir. Bağın Kalesi efsanesinde geçen “fırın” ise toprağın bağrındaki ve ateşin içindeki bir sınav alanıdır. Burası anlatı kahramanı Kureyş Baba için bir kendini gerçekleştirme mekânıdır. Bu tür sınama alanları literatürde “balinanın karnı” şeklindeki bir sembol olarak ifade edilmektedir. Joseph Campbell'e göre balinanın karnını sembolize eden mekânlarda kahraman yeniden doğar. Bu mekânlara giren kahramanlar burada birtakım sınamalar geçirdikten sonra kendini gerçekleştirirler (2013: 108-109). Kureyş Baba'nın sınavı da fırında yanan ateştir. O, burada doğa unsurlarıyla gerçekleştirilen bir iman testine tabi tutulmuş ve bunda başarılı olmuştur.

Hacı Kureyş'in kızgın fırına girmesi, onun doğayla uyum içinde olma hâlini simgelemektedir. Mitolojide ve Alevi-Bektaşilikte ateş kutsaldır. İnan'ın belirttiğine göre bu denli öneme sahip olan ateşle ilgili kötü sözler kullanılmaz. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesinlikle yasaktır. Ayrıca ateşin her şeyi temizlediğine ve kötü ruhları kovduğuna inanılmaktadır (İnan, 1986: 67-68). Ateş, mitolojideki bu işlevleriyle ve arınmayı sağlayan bir unsur olarak Bağın Kalesi efsanesinde yer almıştır. Ateşin bu arındırıcı ve sınavıcı rolü, halk inanışlarındaki daha geniş ateş kültüyle de paralellik göstermektedir. Nitekim Şevli, nazardan kurtulma ritüellerinde ateşin, nazar değdiren kişiye ait bir eşyayı veya üzerlik gibi bitkileri yakarak kötü enerjiyi “temizleyici ve arındırıcı” bir unsur olarak kullanıldığını belirtmektedir (2023: 574). Bağın Kalesi'nde ateşin bilge kişiye zarar vermemesi de onun manevi saflığını kanıtlayan ilahi bir arınma pratiği olarak yorumlanabilir. Ateşin Kureyş Baba'yı yakmaması, doğanın da onunla birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Bu, doğadaki felaketlerin bilgelikle gö-

ğüslenebileceğinin bir göstergesidir. Kaya'ya göre ocağın takdisi, ateş küt-tünün atalar kültü ile irtibatını hatıra getirmektedir (2022: 61).

Tunceli efsanelerindeki doğa-tarım ilişkisi, modern ekolojik yaklaşımlarda savunulan sürdürülebilir tarım düşüncesinin halk kültüründeki izdüşümüdür. Doğanın bir sömürü aracı olmaktan öte denge içinde yaşanması gereken bir varlık olarak görülmesi, ekofolklorun temel ilkesiyle doğrudan örtüşmektedir. Bu durum, Garrard'ın pastoral (kıra kaçış) idealinden ayırdığı çiftçilik sanatı (georgic) geleneğiyle uyumludur. Bu gelenek, dünyayı mesken tutmanın bir görev ve sorumlulukla ilişkili olma ihtimalini araştırmakla beraber Tunceli efsanelerindeki gibi hatıra, köken ve ölümle sınırları çizilmiş insanların, ritüelin, yaşam ve emeğin örtüştüğü bir hâli ima etmektedir (2020: 222-223).

Tunceli efsaneleri, ekofolklor ve çevre bilinci anlamında önemli mesajlar vermektedir. Bu efsaneler, geleneksel halk anlatılarının modern ekoloji ile ne derece ilişkili olduğunu ve ekolojik farkındalık oluşturmada ne denli güçlü bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Bu efsanelerde suyun, dağın, ormanın ve hayvanların kutsal kabul edilmesi, insan-doğa ilişkisinin fiziksel bir etkileşim olmasından öte, ruhsal ve etik bir boyuta da sahip olduğunu yansıtmaktadır. Eliade'nin (2001) mitlerin kutsalın tezahürü olarak görülmesi gerektiği yönündeki görüşü, Tunceli efsanelerindeki doğa unsurlarına atfedilen kutsallıkla örtüşmektedir. Bu efsaneler, doğanın bir kaynak olmakla beraber saygı duyulması ve korunması gereken canlı bir varlık olduğu inancını da yansıtmaktadır. Bu durum, geleneksel ekolojik bilginin (GEB) önemini de ortaya koymaktadır.

Düzgün Baba efsanesinde keçinin hapsi ve Şah Haydar'ın hayvanla kurduğu iletişim hem hayvan haklarına saygı olarak hem de animistik inançların ve insanın doğayla olan ontolojik bağının Alevi-Bektaşî inancındaki yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Uraz'ın ifadesine göre Türk mitolojisinde hayvanların ruhani varlıklar olarak kabul edilmesi ve onlarla iletişim kurulabileceğine dair inançlar yaygındır (1994: 151). Bu durum, insanın doğadan ayrı ve üstün bir varlık olmadığı, aksine doğanın bir parçası olduğu ve onunla karşılıklı bir ilişki içinde bulunduğu anlayışının bir sonucudur. Bu yaklaşım, Garrard'ın "Ekolojik Kızılderili" miti ve "Animizm Sorunu" olarak tartıştığı karmaşık alanla da ilişkilidir. Garrard, ilkel insanların doğayla uyum içinde yaşadığı mitinin çoğunlukla Avrupalı olmayan ötekiye dair en yaygın ve çekici mitlerden biri olduğunu ve Avrupalı-Amerikalı kültürün bir ürünü olarak idealize edildiğini belirtmektedir. Ancak bu çalışma, Tunceli efsanelerini naif bir "Ekolojik Kızılderili" temsili olarak sunmamaktadır. Aksine,

Garrard'ın da işaret ettiği gibi, “Animist inançlarla çevresel açıdan sürdürülebilir meskenin ilişkisi, oldukça karışık tarihsel ve antropolojik kanıtlara dayanmasına rağmen... nadiren sorgulanmıştır.” (2020: 224-253). Bu makale, tam da bu sorgulamayı ekofolklor bağlamında yapmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte insanın doğadan üstün bir varlık olmadığını, doğanın bir parçası olduğunu ve doğa ile insan arasında önemli derecede ilişkiler bulunduğunu vurgulayan anlatılar, modern ekolojik düşüncenin temelini oluşturan biyo-merkezci yaklaşımlarla paralellik göstermektedir. Nitekim Ağın Dönmez, biyo-merkezci bakış açısını, insan türünü de göz ardı etmenin mümkün olmadığını belirten ve eko-merkezci düşünceyle karşılıklı birbirine bağımlılık ilkesini vurgulayan bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır (2012: 281).

Ana Fatma efsanesinde ekofeminizm bağlantısı, çalışmanın önemli katkılarından biridir. Efsanedeki dişil gücün, ataerkil bir düzende doğanın ve kadının sömürülmesine karşı nasıl pasif bir direniş odağı oluşturduğu, Ana Fatma'nın ay ile özdeşleştirilmesi ve kadınların dolunayda doğaya dua etmesi, doğanın döngüsel yapısıyla kadının yaratıcı ve besleyici rolü arasındaki önemli ve güçlü bağı göstermektedir. Bu bağ, Ağın Dönmez'in eleştirdiği, doğayı “asil prensi tarafından kurtarılmayı bekleyen masalsı ve başı dertte bir genç kız” olarak gören pasif “Doğa Ana” figüründen ayrılmaktadır (2012: 276). Tunceli'deki Ana Fatma, edilgen bir kurban değil, aktif, yaratıcı ve kutsal bir faildir. Bu, ekofeminizmin temel unsurlarından biri olan kadın ve doğa arasındaki özdeşleşmeyi kanıtlar niteliktedir.

Çalışma Tunceli özelinde kalsa da benzer su, dağ ve ateş kültlerinin diğer Türk veya Anadolu mitolojilerindeki izleriyle de ilişkilidir. Örneğin, Ögel'in (1995) Türk mitolojisindeki dağ kültü üzerine yaptığı açıklamalar, Düzgün Baba efsanesindeki dağın kutsallığıyla benzerlikler göstermektedir. İnan'ın (1986) Türk mitolojisindeki ateşin kutsallığına dair tespitleri ise Bağın Kalesi efsanesindeki ateşin arındırıcı ve sınav aracı olma işleviyle bağlantılıdır. Bunlar, Tunceli efsanelerinin Türk kültürünün genel mitolojik yapısı içindeki yerini ve evrensel ekolojik temalarla olan ilişkisini net bir şekilde ortaya doğrulamaktadır. Söz konusu efsaneler, sadece geçmişin anlatıları olmakla kalmayıp, günümüz çevre sorunlarına karşı geleneksel bir çözüm önerisi vermektedir. Halk anlatılarının ekolojik bilincin oluşup gelişmesinde oynadığı rolü göstererek mitolojinin çevre politikalarıyla entegrasyonuna dair yeni bir bakış açısı da vermektedir. Özellikle iklim krizi gibi küresel sorunların mitolojik bağlamda ele alınması, insanlığın doğayla olan ilişkisini yeniden sorgulamasını mümkün kılmaktadır.

Sonuç

Tunceli efsaneleri üzerine yapılan bu inceleme, mitoloji ve folklorun yerel halkın doğayla kurduğu ilişkinin etik, hukuki ve manevi zeminini oluşturan yaşayan bir mekanizma olduğunu ortaya koymuştur. İncelenen Munzur, Düzgün Baba, Ana Fatma, Bağın Kalesi anlatıları, ekolojik bilincin soyut bir doğa sevgisi söyleminden öte, somut toplumsal normlara ve yaptırımlara dayandığını kanıtlamaktadır. Bu çerçevede efsanelerin modern çevre yasalarının başaramadığı içsel denetim mekanizmasını, kutsallık atfı üzerinden yüzyıllardır başarıyla sürdürdüğü söylenebilir.

Dört ana tema üzerinde gerçekleştirilen analizler, doğayı koruma bilincinin su kaynaklarını süt motifi çerçevesinde kutsayarak kirlenmelerini önleme, dağ ve ormanları yaşayan birer ziyaretgâh kabul ederek ağaç kesimi ve avlanmaya dair caydırıcı tabular oluşturma ve hayvanları ahlaki birer muhatap kabul ederek insan-merkezci hiyerarşiyi yıkmaya gibi somut düzenleyici işlevlerini gözler önüne sermiştir. Özellikle Ana Fatma mitinde suyun korunmasının ekofeminist bir bağlamda dişil ve doğurgan bir güçle birleştirilmesi, doğa sömürüsüne karşı bir direniş hattı oluşturmaktadır. Düzgün Baba ve Munzur anlatıları ise hayvanları tüketilecek bir nesne statüsünden çıkarıp “iletişim kurulabilir ahlaki özneler” konumuna yükselterek derin ekolojinin savunduğu biyo-merkezci etiği halk inancına yerleştirmiştir.

Elde edilen bulgular; Munzur Baba efsanesinde suyun ilahi bir yaşam özü olarak dokunulmaz kılınması, Ana Fatma anlatısında doğa korumanın dişil ve üretken bir güçle özdeşleştirilmesi, Düzgün Baba ve Şıh Delil örneklerinde ise doğaya verilen zararın ilahi bir cezayla karşılık bulacağı inancının yerleşmesi yönündeki tespitlerle, Tunceli efsanelerinin pasif birer kültürel miras olmadığını kanıtlamaktadır. Bu anlatılar, “Geleneksel Ekolojik Bilgi”nin (GEB) taşıyıcısı olarak doğayı korumayı bir tercih değil, manevi bir zorunluluk hâline getirmiştir. Sonuç itibarıyla, çevre krizlerinin çözümünde yalnızca teknik veya yasal düzenlemelerin yeterli olmayacağı; toplumların kültürel hafızalarındaki “kutsal ekoloji” kodlarının yeniden canlandırılması gerektiği muhakkaktır. Tunceli efsaneleri örneği, modern insanın doğayla bozulan ilişkisini onarmada, yerel bilgelik ve mitolojinin, küresel çevre politikalarına entegre edilebilecek bir “ekolojik okuryazarlık” modeli sunduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekteki çevre etiği çalışmaları, doğayı bu efsanelerde olduğu gibi “hafızası olan ve saygı talep eden bir ortak” olarak gören bu kadim bakış açısından beslenmelidir.

Kaynakça

- Aça, Mustafa (2022). “Geleneksel Ekoloji Bilgisi ve Güney Sibirya Destanları”. *Altay Toplulukları: Destanlar ve Destan Kültürü*. Ed. İlhan Şahin vd. Osmangazi Belediyesi Yayınları, 271–288.
- Aça, Mustafa (2024). “Ekosistemlerin Korunmasında ve Yerel Doğal Kaynak Yönetiminde Folklor ve Geleneksel Ekolojik Bilgi.” 2. *Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu –Gelişim Dönemleri ile Türk Kültürü – Bildiriler*. Ed. İsmet Çetin. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 545–552.
- Ağın Dönmez, Başak (2012). “Ekoeleştiri ve Hayvan Çalışmaları: Avatar, Madagaskar ve Madagaskar 2: Afrika’ya Kaçış Filmlerinde Doğa ve Hayvan Temsilleri”. *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*. Ed. Serpil Oppermann. Phoenix Yayınevi, 273–319.
- Alptekin, Ali Berat (2007). “Türk Halk Hikâyelerinde Ağaç Motifi Üzerine”. *Millî Folklor*, 76: 33–39.
- Alptekin, Ali Berat (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Akçağ Yayınları.
- Altı, Aziz (2018). “Munzur Baba Mitolojisi ve Tarihsel Kaynakları Üzerine Bir Deneme”. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12): 70–85.
- Balıkçı, Havva (2019). “Mitolojiden Günümüze Süt Kültü”. *Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kitabı*. Ed. S. Güngör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Bayat, Fuzuli (2019). *Mitolojiye Giriş*. Ötüken Yayınları.
- Bekki, Salahaddin (2011). “Bazı Halk Anlatıları ve Dinî Metinlere Göre Kahramanın Mucizevi (Babasız) Doğumu”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 58: 111–130.
- Berkes, Fikret (2008). *Sacred Ecology*. Routledge.
- Boratav, Pertev Naili (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek Yayınevi.
- Campbell, Joseph (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çev. Zeynep Ersöz. Kabcacı Yayınevi.
- Çakır, Emine (2019). “Halk Bilimine Çevre Korumacı Bir Yaklaşım Önerisi “Ekofolklor”. *Ekoeleştiri, Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ed. Adil Çelik ve Altuğ Ortakçı. Kömen Yayınları, 107–152.
- Çepel, Necmettin (1983). *Genel Ekoloji*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları.
- Çetin, Oya (2005). “Ekofeminizm: Kadın Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. *Sosyoe-konomi*, 1(1): 61–76.

- Çoruhlu, Yaşar (2013). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınları.
- Danık, Ertuğrul (2006). *Öteki Tanrılar: Alevi ve Bektaşî Mitolojisi*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Dinç, Mustafa ve Yolcu, Mehmet Ali (2024). “Kentsel Mekânların Folklorik İşlevleri: Çanakkale Örneği”. *Folklor Akademî Dergisi*, 7(3): 1032-1048.
- Dodson, Stanley I. (1998). *Ecology*. Oxford University Press.
- Elçin, Şükrü (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları.
- Eliade, Mircea (2001). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. Om Yayınları.
- Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Fırat Kalkınma Ajansı (2023). *Fırat'ın Efsaneleri*. Şafak Ofset Matbaacılık.
- Garrard, Greg (2020). *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. Çev. Ertuğrul Genç. Kolektif Kitap.
- Gökşen, Cengiz (1999). *Giresun Efsaneleri*. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Gül, Onur ve Karaca, Arzu (2016). “Alevilik İnancında Çevreci Tüketim Öğretileri ve Alevi Tüketicilerde Çevreci Tüketim Eğilimi: Tunceli Örneği”. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8): 40-62.
- Hayat, Cem ve Dağ, Saadet (2022). “Ana Tanrıçadan Günümüze Bir Kült: Ana Fatma Eli”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 26: 135-154.
- İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, Muharrem (2022). *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*. Bağlam Yayıncılık.
- Knight, Clifford B. (1965). *Basic Concepts of Ecology*. The Macmillan Co.
- Kormondy, Edward J. (1969). *Concepts of Ecology*. Prentice-Hall Int.
- Necatigil, Behçet (1988). *100 Soruda Mitologya*. Gerçek Yayınevi.
- Oppermann, Serpil (2012). “Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü”. *Ekoeleştiri-Çevre ve Edebiyat*. Ed. Serpil Oppermann. Phoenix Yayınevi, 9-57.
- Ögel, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi 1*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi 2*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önal, Mehmet Naci (2007). “Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü”. *Journal of Turkish Studies*, 31(II): 145-158.

- Önal, Mehmet Naci (2021). “Efsanelerin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği”. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 70-94.
- Özdemir, Serdar Deniz (2014). *Anadolu Masallarında Su ve Ateş*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi.
- Sakaoğlu, Sakaoğlu (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Sarpkaya, Seçkin (2022). “Azerbaycan Türklerinin Efsanelerinde Ekofolklor Bakış Açısıyla Av, Su ve Ağaç”. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(1): 59-77.
- Sevgi, Orhan (2015). “Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(1): 27-46.
- Şevli, Derya (2023). “Van’da Nazar İnancı ve Bu İnanca Bağlı Anlatılar”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13: 564-584.
- Şimşek, Esmâ (2022). “Halk Anlatılarında –Cinsiyet Ayrımı Ötesinde– İnsan Anlayışı ve Kadının Yeri”. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 39: 9-24.
- Taş, İsmail (2000). “Mit ve Mitik Düşüncenin Yapısı”. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3(8): 57-72.
- Tunç Oppermann, Serpil (1999). “Ecocriticism: Natural World in the Literary Viewfinder.” *Hacettepe Üniv. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2): 29-46.
- Uğureli, Ayşe (2020). “Dede Korkut Kitabı’nda İktidar ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi Bağlamında Bayındır Han”. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5: 221-240.
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. Düşünen Adam Yayınları.
- Varışoğlu Sarpkaya, Emine (2025). “Akbuza Destanı’ndaki Mitik Unsurların Ekofolklor Bakış Açısıyla İncelenmesi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1): 287-307.
- Yılmaz, Eda Nur (2025). *Türklerin Kutsal Ekolojiye Dönük İnanışlarının Efsanelerdeki İzleri*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir Demokrasi Üniversitesi.
- Yolcu, Mehmet Ali ve Aça, Mehmet (2019). “Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor”. *Folklor/Edebiyat*, 25(100): 861-871.
- Yolcu, Mehmet Ali; Aça, Mustafa ve Dinç, Mustafa (2023). *Homo Naturalis: İnsan ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*. Paradigma Akademi.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*